

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده هنر و معماری، گروه شهرسازی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی
ارشد (M-A)

گرایش : برنامه ریزی منطقه ای

عنوان :

برنامه ریزی راهبردی توسعه ای گردشگری به
عنوان راهکاری برای تعادل منطقه ای

استاد راهنما :

دکتر واران مرادی مسیحی

استاد مشاور :

دکتر کرامت الله زیاری

پژوهشگر :

مهسا فغفوریان

زمستان 1391

تقديم به :

پدر و مادر و هديه به همسر به پاس شكيبائي

تشکر و قدردانی:

بدینوسیله از جناب آقای دکتر و اراز مرادی مسیحی که در کلیه مراحل تحقیق به من یاری رساندند، تشکر و قدردانی می‌کنم.

تعهد نامه اصالت پایان نامه

کارشناسی ارشد

اینجانب مهسا فغوریان دانش آموخته
مقطع کارشناسی ارشد نا پیوسته به شماره
دانشجویی 89063791600 در رشته برنامه ریزی منطقه‌ای
که در تاریخ 1391/11/30

از پایان نامه خود تحت عنوان : برنامه ریزی
راهبردی توسعه گردشگری به عنوان راهکاری برای تعادل
منطقه ای با کسب نمره 17/75 و درجه دفاع
نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم :

1- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده
توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای
علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب ،
مقاله و ...) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و
رویه های موجود ، نام منبع مورد استفاده و سایر
مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام .

2- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک
تحصیلی (هم سطح ، پایین تر یا بالاتر) در سایر
دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است .

3- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و
هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب ، ثبت اختراع و
... از این پایان نامه داشته باشم ، از حوزه معاونت
پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم .

4- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت
شود ، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی
مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار
نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه
ادعایی نخواهم داشت .

نام و نام خانوادگی: مهسا فغفوریان

تاریخ و امضاء :

بسمه تعالی

درتاریخ : 1391 / 11 / 30

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای / خانم مهسا فغفوریان
از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره 17/75 بحروف
هفته ممیز هفتاد و پنج و با درجه
مورد تصویب قرار گرفت .

امضاء استاد راهنما

چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده) :

هر منطقه با توجه به پتانسیلها و امکانات موجود خود می تواند از طرق که تولید درآمد، جذب سرمایه و تعادل بخشی منطقه ای است، نقش راهبردی و کلیدی گردشگری در توسعه منطقه ای نمایان می گردد. در این پژوهش با تاکید بر جاذبه های گردشگری شهرستان نیشابور سعی شده است از طریق برنامه ریزی استراتژیک و با استفاده از تحلیل SWOT، راهبردهایی برای توسعه گردشگری در این منطقه ارائه شود. یافته های اصلی این پژوهش نشان می دهد که در صورتی گردشگری می تواند زمینه تعادل منطقه ای را ایجاد کند که شبکه بهم پیوسته ای از جاذبه های گردشگری تعریف و تقویت گردد. واژگان کلیدی: صنعت گردشگری، راهبرد، تعادل منطقه ای، شهرستان نیشابور، شبکه

نظراستاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه انشگاه

مناسب است تاریخ و امضا :

مناسب نیست

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
3	1-1- مقدمه :
4	1-2- طرح مساله :
5	1-3- اهمیت و ضرورت تحقیق :
6	1-4- هدفهای تحقیق :
6	1-5- روش تحقیق :
6	1-6- روش گردآوری اطلاعات :
6	1-6-1- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات :
8	2- مبانی نظری
8	2-1- مقدمه
10	2-2- تعاریف
10	2-2-1- برنامه ریزی منطقه ای
11	2-2-2- برنامه ریزی راهبردی
12	2-2-3- گردشگری
13	2-2-4- اشکال گردشگری
16	2-2-5- برنامه ریزی گردشگری
17	2-2-6- خدمات گردشگری
19	2-2-7- بومی سازی گردشگری
19	2-2-8- عوامل مؤثر در توسعه صنعت گردشگری
19	2-3- نقش صنعت گردشگری در توسعه و برنامه ریزی منطقه ای
20	2-3-1- اثرات اقتصادی گردشگری
30	2-3-2- اثرات اجتماعی-فرهنگی گردشگری در توسعه منطقه
33	2-3-3- اثرات کالبدی گردشگری در توسعه منطقه ای
36	2-3-4- اثرات گردشگری بر محیط زیست منطقه
36	2-3-5- اثرات سیاسی توسعه گردشگری
39	2-4- نقش تعادل بخشی صنعت گردشگری در منطقه
41	2-4-1- نظریه قطب رشد :
45	2-4-2- نظریه مرکز-پیرامون
46	2-4-3- نظریه توسعه روستا- شهری
47	2-4-4- نظریه عملکردهای شهری در توسعه روستایی
47	2-5- نقش برنامه ریزی راهبردی در برنامه ریزی منطقه ای
58	2-6- بررسی تجربیات داخلی و خارجی در زمینه

60	توسعه گردشگری
67	2-7- نتایج گیری از فصل دوم:
69	3- روش تحقیق
69	3-1- برنامه ریزی راهبردی
69	3-1-1- تعاریف
70	3-1-2- علت انتخاب برنامه ریزی راهبردی:
73	3-1-3- برخی از مدل‌های برنامه ریزی راهبردی
77	3-2- مدل‌های برنامه ریزی گردشگری
78	3-2-1- مدل باتلر
	3-2-2- مدل توسعه گردشگری در مقیاس ملی دو اصل
81	«انتشار سلسله مراتبی» و «انتشار مسری»
82	3-2-3- مدل تکامل فضایی
84	3-3- جمع بندی و نقد
	3-4- فرایند برنامه ریزی راهبردی توسعه گردشگری
86	
86	3-4-1- فرایند برنامه ریزی راهبردی
88	3-4-2- فرایند برنامه ریزی گردشگری
	3-4-3- مراحل اصلی فرایند برنامه ریزی راهبردی
91	گردشگری
94	4- فصل چهارم: برنامه ریزی راهبردی توسعه
98	گردشگری در شهرستان نی‌شاپور
98	4-1- مقدمه
98	4-2- بررسی وضع موجود
	4-3- ارکان اصلی در برنامه ریزی گردشگری
99	شهرستان نی‌شاپور
100	4-3-1- جاذبه ها و فعالیتهای گردشگری:
102	4-3-2- خدمات و امکانات اقامتی
	4-3-3- خدمات و امکانات حمل و نقل و دسترسی به
105	آنها
107	4-3-4- عناصر سازمانی و نهادی
	4-4- بررسی استعدادها، امکانات بالقوه و قطبهای
110	جاذب گردشگری
	4-5- جایگاه جاذبه های طبیعی، فرهنگی، تاریخی و
111	مذهبی و ویژه در جذب گردشگر
116	4-6- روش تحقیق
	4-6-1- توافق اولیه برای تلاش در جهت برنامه
116	ریزی راهبردی توسعه گردشگری شهرستان نی‌شاپور:
120	4-6-2- تشخیص و تبیین تعهدات:
	4-6-3- توسعه و تشریح و تعیین رسالت، چشمانداز،
133	اهداف و ارزشها

147	4-6-4- ارزیابی محیط خارجی:
150	5-6-4- ارزیابی محیط داخلی
152	6-6-4- تشخیص و تبیین مسائل راهبردی:
157	7-6-4- تدوین راهبرد:
160	8-6-4- تدوین دیدگاه کارساز برای آینده، اجرای و نظارت بر آن:
164	5- پیشنهادات و نتیجه گیری
164	1-5- بحث و نتیجه گیری
165	2-5- پیشنهادات
166	1-2-5- نقش تعادل بخشی گردشگری در شهرستان نیشابور
167	2-2-5- تعریف شبکه گردشگری در شهرستان به عنوان راهکاری برای تعادل بخشی منطقه ای:
170	فهرست منابع

فهرست جدولها

	عنوان	صفحه
30	1-2 جدول اثرات اقتصادی گردشگری	
36	2-2 جدول اثرات زیست محیطی گردشگری	
37	2-3: جدول اثرات سیاسی توسعه گردشگری	
87	1-3: جدول تعیین موضوعات راهبردی با استفاده از مدل جدول SWOT	
87	2-3: جدول روش تشکیل جدول SWOT	
89	3-3: جدول ماهیت استراتژی ها	
92	1-4: جدول مساحت شهرستان برحسب وضعیت اراضی (هکتار) -1385	
97	2-4: جدول خدمات و امکانات اقامتی شهرستان نیشابور	
98	3-4: جدول وضعیت فضاهای سبز شهرستان نیشابور	
100	4-4: جدول ویژگیهای محورهای ارتباطی برون شهرستانی منتهی به شهر نیشابور	
115	4-5: جدول زمانبندی انجام تحقیق	
119	4-6: جدول SWOT استان خراسان براساس جاذبه گردشگری	
126	4-7: جدول ویژگیهای شهرستان نیشابور	
131	4-8: جدول طبقه بندی شهرهای شهرستان نیشابور	
132	4-9: جدول امکانات و تجهیزات خدمات اجتماعی و رفاهی شهرستان نیشابور	
136	4-10: جدول مشکلات شهرستان نیشابور در زمینه توسعه گردشگری	
138	4-11: جدول امتیازبندی امکانات گردشگری در شهرستان نیشابور	
146	4-12: جدول عوامل خارجی گردشگری شهرستان نیشابور	
147	4-13: جدول عوامل داخلی شهرستان نیشابور	
149	4-14: جدول نمره نهایی در ماتریس (IE)	
149	4-15: جدول قرار گیری بخش گردشگری نیشابور در ماتریس IE	

- 152 4-16: جدول ماتریس SWOT
- 155 4-17: جدول ماهیت استراتژیها
- 156 4-18: جدول چشم انداز، اهداف و راهبردهای گردشگری شهرستان نیشابور
- 157 4-19: جدول راهبردها، سیاستها و اقدامات گردشگری شهرستان نیشابور

فهرست نمودارها

	عنوان	صفحه
7	1-1 نمودار فرایند برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری	
32	1-2 نمودار چرخه گردشگری و فرهنگ	
54	2-2: نمودار برنامه ریزی راهبردی در چرخه دمینگ	
64	1-3 : : نمودار فرایند برنامه‌ریزی راهبردی گردشگری	
68	2-3 : نمودار جایگاه استراتژیهای گوناگون در ماتریس SWOT	
89	3-3: نمودار فرایند برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری	
93	1-4: نمودار ارکان اصلی در برنامه ریزی گردشگری	
103	2-4: نمودار ساختار طرحواره‌های دولت با توجه به جهانگردی	
103	3-4: نمودار سازمان دستگاه دولتی امور گردشگری	
106	4-4: نمودار متوسط دمای روزانه ایستگاههای مورد مطالعه	
112	4-5: نمودار فرایند برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری	
113	4-6: نمودار عوامل اصلی در گردشگری	

فهرست شکلها و تصاویر

	عنوان	صفحه
79	3-1: شکل مدل مفهومی برنامه ریزی راهبردی گردشگری	
86	3-2: شکل نمایی از محیط پروژه.	
165	5-1: تصویر معدن فیروزه	
167	5-2: تصویر روستای بوژان	
168	5-3: تصویر آرامگاه خیام	
168	5-4: تصویر اردوگاه باغرود	
169	5-5: تصویر شکل دهی شبکه بهم پیوسته توسعه صنعت گردشگری و نحوه ارتباطات	

فهرست نقشه ها

	عنوان	صفحه
92	نقشه موقعیت شهرستان نیشابور	4-1
95	نقشه جاذبه های گردشگری شهرستان نیشابور	4-2
96	نقشه جاذبه های باستانی، فرهنگی و پذیرایی شهر نیشابور	4-3
99	نقشه امکانات موجود شهرستان نیشابور	4-4
101	نقشه راه های شهرستان نیشابور	4-5
108	نقشه جاذبه های گردشگری طبیعی شهرستان نیشابور	4-6
109	نقشه جاذبه های فرهنگی و مذهبی شهرستان نیشابور	4-7
111	نقشه جاذبه های ویژه گردشگری شهرستان نیشابور	4-8
134	نقشه امکانات و تجهیزات خدمات اجتماعی ورفاهی شهرستان نیشابور	4-9
160	نقشه برنامه ریزی کالبدی شهرستان نیشابور	4-10

چکیده

هر منطقه با توجه به پتانسیلها و امکانات موجود خود می تواند از طرق مختلف در محور توسعه قرار گیرد و با توسعه در یک بخش، زمینه توسعه سایر بخشها را نیز فراهم سازد. با توجه به هدف عمده گردشگری که تولید درآمد، جذب سرمایه و تعادل بخشی منطقیهاست، نقش راهبردی و کلیدی گردشگری در توسعه منطقیها نمایان میگردد. در این پژوهش با تاکید بر جاذبههای گردشگری شهرستان نیشابور سعی شده است از طریق برنامهریزی استراتژیک و با استفاده از تحلیل SWOT، راهبردهایی برای توسعه گردشگری در این منطقه ارائه شود. یافتههای اصلی این پژوهش نشان می دهد که در صورتی گردشگری می تواند زمینه تعادل منطقه ای را ایجاد کند که شبکه بهم پیوسته ای از جاذبه های گردشگری تعریف و تقویت گردد.

واژگان کلیدی: صنعت گردشگری، راهبرد، تعادل منطقه ای، شهرستان نیشابور، شبکه

فصل اول کلیات تحقیق

1 1 مقدمه :

اقدامات هدفمند برای توسعه در بسیاری از کشورهای جهان همراه با انتخاب راهبرد ایجاد مراکز رشد و توسعه بوده است. دلیل عمده این انتخاب تجمع امکانات بالفعل و ایجاد هماهنگی بخشها در نقطه جغرافیایی مناسب است. مرکزیت مکانی، سطح بالای ارتباطات، تجمع امکانات، منابع طبیعی و جمعیت حوزه نفوذ باعث ارجحیت يك نقطه در تبدیل شدن به مرکزیت رشد و توسعه است که از نتایج آن افزایش سریع جمعیت و تنوع فعالیت هاست. (معصومی اشکوری، 1385: 23)

از طرفی با توجه به رویکردها و مباحث جدید توسعه، بحث توسعه پایدار در سطوح مختلف جغرافیایی، مطرح و رونق دوچندان یافته است. در این میان توسعه پایدار شهرها، در واقع يك مرحله از تکامل اجتماعی و اقتصادی انسانها است که منشا آن، لزوماً توسعه اقتصادی است. با توسعه اقتصادی در یک منطقه، می توان شاهد توسعه در دیگر بخشها نیز بود.

از دیگر سو، صنعت گردشگری یکی از بزرگترین منابع رشد اقتصادی و ایجاد اشتغال در منطقه است و رشد سریع آن تغییرات اجتماعی، اقتصادی و محیطی فراوانی را به دنبال خواهد داشت. این صنعت با ویژگی‌های خاص خود، صنعتی پویا با آینده‌ای روشن تلقی می‌شود. (پور محمدی، 1390: 1)

در کشور ایران، مناطقی با تنوع آب و هوایی مختلف وجود دارد. از کناره‌های سرسبز دریا گرفته تا کویر زیبای مرکز و کوهستانهای مرتفع غرب کشور که هر کدام به تنهایی میتوانند جاذب جمعیتی باشند که از این منظر زیبا قصد بازدید دارند. علاوه بر این وجود اماکن تاریخی و مذهبی بیشمار در سراسر کشور ایران، این جذابیت را دوچندان کرده است. در این نوشتار به طور خاص بر جاذبه‌ها و پتانسیلهای گردشگری و رونق صنعت گردشگری در شهرستان نیشابور تاکید خواهد شد. بدین صورت که با استفاده از برنامه‌ریزی راهبردی و بهره‌گیری از اصول این نوع برنامه‌ریزی که در روند تکامل خود با تعدیل نگرش و پرداختن به موضوعات نظری و شناختی، بیشتر به برنامه‌ریزی کاربردی، نحوه اجرا و مشارکت می‌پردازد

و همچنین تحلیل SWOT، راهبردهای مدیریتی اصلی برای توسعه گردشگری در این شهرستان ارائه خواهد شد.

1 2 طرح مساله:

گردشگری تاثیر فراوانی در ابعاد اقتصادی، فرهنگی و سیاسی کشور میگذارد. ایجاد اشتغال، به جریان انداختن سرمایههای اقتصادی، افزایش تقاضای سفر خارجی و به دنبال آن افزایش امنیت در کشور از جمله آثار مثبت گردشگریست. به علاوه گردشگری میتواند بیشترین درآمد را سبب شود، دریافتهای ارزی حاصل از گردشگری بیشتر از صادرات محصولات نفتی، خودرو و تجهیزات ارتباطی است. همچنین گردشگری نقش مهمی در ترغیب سرمایهگذاری در زیرساختها، ایجاد درآمد برای دولت و اشتغالزایی مستقیم و غیرمستقیم در سراسر دنیا داشتهاست. از دیگر سو، امروزه ایران رویکرد رسیدن به توسعه پایدار را مد نظر و مورد توجه قرار داده است. این امر در حالیست که کشور در وضع موجود، بیش از هر زمان دیگری با دشواری اشتغال دست به گریبان است. از جهتی بهای روز افزون نفت اقتصاد کشور را بیش از پیش متکی به خود نموده و سیاست گذاران بیش از پیش، به دنبال راه حلهایی خارج از الگوی پیشین هستند. شاید امروزه درآمد متکی به صادرات نفت بتواند پاسخگوی نیاز فعلی جامعه باشد ولی این درآمد و در واقع این نعمت الهی نمیتواند برای تأمین نیاز نسلهای آینده کافی باشد. به نظر میرسد گردشگری به مثابه یک نظام پیچیده با ابعاد بزرگ میتواند یکی از راه حلهای برون رفت از این تنگنا باشد. به این صورت که با توسعه صنعت گردشگری سعی بر این باشد که به نحوی درآمد حاصل از جذب توریسم جایگزین سایر منابع غیر پایدار درآمدی شود. توسعه گردشگری میتواند از تک محصولی بودن کشور جلوگیری کرده و کمک بزرگی به توسعه اقتصادی و به دنبال آن توسعه پایدار کشور کند. در این خصوص منطقه خراسان به ویژه شهر مقدس مشهد به علت وجود بارگاه ملکوتی امام رضا(ع) از نظر جذب توریست جزو مناطق گردشگر پذیر کشور میباشد ولی متأسفانه شهر مشهد با امکانات موجود خود پدیده بزرگسری را موجب

شده که به این صورت که این شهر به تنهایی جاذب بخش اعظمی از بودجه سالانه خراسان رضوی و سرمایه‌های کشوری و گردشگران به منطقه است که موجب توسعه بسیار زیاد در این شهر و کمتر توسعه یافتگی شهرهای پیرامون علی‌الخصوص شهرهای نزدیکتر مانند نیشابور که باعث عدم تعادل منطقی‌های به ویژه عدم تعادل در بخش اقتصاد شده است.

1 3 - اهمیت و ضرورت تحقیق:

صنعت گردشگری نقش مهمی در ترغیب سرمایه گذاری در زیرساختها، ایجاد درآمد برای دولت و اشتغالزایی مستقیم و غیرمستقیم در سراسر دنیا داشته‌است. امروزه جذب گردشگران خارجی به رقابتی فزاینده در بین نهادهای درگیر در صنعت گردشگری تبدیل شده است. زیرا این صنعت نه تنها در پیشبرد اقتصاد ملی و درآمدهای ارزی نقش دارد بلکه صنعتی است پاکیزه و عاری از آلودگی و در عین حال ایجادکننده مشاغل جدید. گردشگری برای کشورهای دارای جاذبه‌های گردشگری نظیر ایران می‌تواند به مهم‌ترین منبع کسب درآمد ارزی تبدیل شود. مشروط بر اینکه برنامه‌ریزی صحیح و همه‌جانبه توأم با آینده‌نگری برای آن تنظیم و اجرا شود. این صنعت همچنین می‌تواند جایگزین اقتصاد تک‌محصولی یعنی درآمد نفتی گردد. (پور محمدی، 1390: 2). بخش گردشگری نه تنها باعث ایجاد اشتغال در داخل خودش بلکه در بخشهای دیگر بطور غیرمستقیم شامل خدمات اقتصادی، خرده فروشی و مخابرات میشود. گردشگری تاثیر مثبتی بر اشتغال و درآمد شهرها دارد ولی وسعت تغییرات در سطح شهر مسلماً به ویژگیهای خاص هر شهر باز خواهد گشت. گردش مالی ای که گردشگری در شهر ایجاد میکند، برای مردم شهر به علت درآمد مستقیم، سهولت در مشغول به کار شدن و تفاوت در برابر رکود اقتصادی نتیجه بهتری دارد تا سایر اشتغالها (هنرپرور، 1389: 2). امکانات موجود در شهرهای ایران من جمله شهرهای ساحلی دریای خزر و عمان و خلیج فارس، شهرهای مجاور کویر مرکزی و شهرهایی با تاریخ کهن نشان می‌دهد که ایران ظرفیت پذیرایی بیش از دو الی سه میلیون گردشگر خارجی را

در سال دارا می‌باشد و این صنعت بعد از صنعت نفت، مهم‌ترین گزینه برای درآمد ارزی در تک تک شهرهای کشور خواهد بود (پور محمدی، دانیال، 1390 : 2) لذا مشاهده می‌شود که صنعت گردشگری و توریسم و رونق آن در سطح شهر و شهرستان، می‌تواند بطور مستقیم موجبات رشد و توسعه اقتصادی و از منظر توسعه پایدار، یک توسعه همه جانبه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی را پدید آورد.

1 4 هدفهای تحقیق :

- 1- بررسی نقش صنعت گردشگری در توسعه شهرستان نیشابور
- 2- ارائه برنامه ریزی راهبردی برای توسعه صنعت گردشگری شهرستان نیشابور
- 3- ارائه برنامه ریزی راهبردی توسعه صنعت گردشگری برای تعادل بخشی شهرستان نیشابور

1 5 روش تحقیق:

روش تحقیق به شیوه برنامه ریزی راهبردی است.

1 6 روش گردآوری اطلاعات:

روش تحقیق این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی و روش جمع آوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه ای و میدانی بوده است جمع آوری بخشی از پژوهش با استفاده از کتب، اسناد، مقالات و نشریات در زمینه توسعه گردشگری و برنامه ریزی شهری و منطقه ای بوده است. در روش میدانی، با استفاده از مصاحبه از سازمان های مربوط، تهیه و داده ها و اطلاعات موردنظر جمع آوری شده است.

1 6 1 روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

برای تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از فرایند برنامه ریزی راهبردی توسعه گردشگری که تلفیقی است از برنامه ریزی راهبردی برایسون و فرایند برنامه ریزی گردشگری. مراحل اصلی فرایند برنامه ریزی